

Urszula Topczewska

Stan badań nad tekstem w Polsce i w Niemczech : (Zofia Bilut-Homplewicz, Waldemar Czachur, Marta Smykała, Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy)

Tekst i Dyskurs = Text und Diskurs 4, 200-203

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

der sprachliche, sondern auch der kulturelle Kontext eine wichtige Rolle spielen. Solche Untersuchungen können in Zukunft sehr nützlich sein: nicht nur in der weiteren Diskussion über Texte und Hypertexte und ihre Verifizierung, sondern auch in der Praxis, und zwar beim Erstellen von verschiedenen (kommerziellen) Websites. Das innovative Werk von Marcin Maciejewski sollte daher möglichst schnell ins Deutsche oder Englische übersetzt werden, um einem breiteren Publikum die Lektüre zu ermöglichen.

Literatur:

Beaugrande, Robert-Alain de/ Dressler, Wolfgang Ulrich (1981): Einführung in die Textlinguistik. Tübingen.
 Bolter, Jay David (1997): Das Internet in der Geschichte der Technologien des Schreibens. In: Münker, Stefan/ Roesler, Alexander (Hrsg.): Mythos Internet. Frankfurt am Main, S. 37-55.
 Brinker, Klaus (2001): Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Berlin.

Coover, Robert (1992): The End Of Books, June 21, 1992, The New York Times: <http://www.nytimes.com/books/98/09/27/specials/coover-end.html> (16.6.2005).
 Endres, Brigitte Odile (2004): Ist Hypertext Text? In: Kleinberger, Ulla/ Wagner, Franc (Hrsg.): Neue Medien – Neue Kompetenzen? Frankfurt am Main, S. 33-48.
 Nelson, Ted (1981): Literary Machines. Swathmore.
 Slatin, John (1991): Composing hypertext: A discussion for writing teachers. In: Berk, Emily/ Devlin Joseph (Hrsg.): Hypertext/ hypermedia handbook. New York, S. 55-64.
 Storrer, Angelika (1999): Kohärenz in Text und Hypertext. In: Lobin, Henning (Hrsg.): Text im digitalen Medium. Linguistische Aspekte von Textdesign, Texttechnologie und Hypertext Engineering. Opladen, S. 33-66.
 Taborek, Janusz (2003): System hipertekstowy w dydaktyce akademickiej. In: Linguae Mundi 1, S. 97-106.

Urszula Topczewska: Stan badań nad tekstem w Polsce i w Niemczech

ZOFIA BILUT-HOMPLEWICZ/ WALDEMAR CZACHUR/ MARTA SMYKAŁA (2009): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 264 ss.

Tom *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech* powstał jako druga część projektu międzynarodowej dyskusji tekstologicznej, którą zainicjowali polscy germaniści z Uniwersytetu Rzeszowskiego i Uniwersytetu Warszawskiego przy współpracy z Instytutem Germanistyki Uniwersytetu im. Martina Lutra w Halle. Publikacja zawiera artykuły polskich językoznawców i teoretyków literatury poświęcone aktualnym problemom i wyzwaniom lingwistyki tekstu. Autorzy zamieszczonych artykułów to poloniści i germaniści z różnych ośrodków naukowych w Polsce (PAN, UAM, UJ, UŁ, UMCS, UO, URz, UŚ, UW, UWr). Poloniści reprezentują polską tradycję tekstologiczną, natomiast germaniści, którzy nawiązują przede wszystkim do literatury niemieckojęzycznej, ukazują rozwój i obec-

ny stan badań nad tekstem w Niemczech. Redaktorzy tomu prezentują go we *Wstępie* jako "rodzaj monografii zbiorowej" (s. 8), syntetycznie przedstawiającej teoretyczne problemy definicji tekstu, problemy genologiczne oraz główne problemy podejmowane w badaniach empirycznych z zakresu lingwistyki tekstu. Poszczególne zagadnienia zostały zebrane w pięciu działach problemowych: *Podstawowe problemy lingwistyki tekstu; W stronę genealogii lingwistycznej; Intertekstualność, (inter)kulturowość, intermedialność; Z diachronicznej lingwistyki tekstu; Ujęcia kontrastywne*. Z wyjątkiem ostatniego, zawierającego tylko artykuły germanistów, w każdym dziale uwzględniono "Spojrzenia polonistyczne" i "Spojrzenia germanistyczne". Działy problemowe poprzedza rozmowa redaktorów z honorowymi patronami projektu:

prof. Teresą Dobrzyńską (PAN w Warszawie), prof. Wolfgangiem Heinemannem (Uniwersytet w Lipsku) i prof. Zdzisławem Wawrzyniakiem (Uniwersytet Rzeszowski), a zamyka je podsumowanie autorstwa prof. Zofii Bilut-Homplewicz (Uniwersytet Rzeszowski). Na końcu tomu zostały zamieszczone polskie i niemieckie streszczenia każdego z artykułów (w kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów) oraz noty o samych autorach.

Otwierającą tom rozmowa z prof. T. Dobrzyńską, prof. W. Heinemannem i prof. Z. Wawrzyniakiem zatytułowana „*Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech – geneza, stan perspektywy*” (s. 17-30) dotyczy początków, aktualnej sytuacji i przyszłości badań tekstologicznych. Wylania się z niej obraz lingwistyki tekstu jako „szeroko zakrojonej dyscypliny ramowej” (s. 28) zarówno dla tradycyjnych subdyscyplin językoznawczych (fonologii, morfologii, leksykologii, składni), jak też dla badań semantopragmatycznych „wszystkich procesów i zakresów komunikacji” (tamże) – nie koniecznie i nie wyłącznie językowej, zwłaszcza dla „studiów nad procesami wytwarzania i rozumienia” (s. 29) oraz dla badań interdyscyplinarnych, np. z zakresu lingwistyki i poetyki, translatoologii i lingwistyki interkulturowej (por. s. 30).

W pierwszym dziale problemowym, poświęconym głównie kwestiom teoretycznym linwistyki tekstu, „spojrzenia polonistyczne” przybliżają: pragmatyczną definicję tekstu i kryteria jego delimitacji (T. Dobrzyńska, *Pojęcie tekstu. Tekst – całościowy komunikat*, s. 35-44), główne nurty badań tekstologicznych w Polsce (J. Labocha, *Lingwistyka tekstu w Polsce*, s. 45-56), statyczne i dynamiczne definicje tekstu w polskiej myśli tekstologicznej (M. Rzeszutko-Iwan, *Pojęcie tekstu w badaniach tekstologicznych*, s. 57-68), terminologiczne rozróżnienie tekstu i dyskursu na gruncie polskiej tekstologii (B. Witosz, *Tekst a/i dyskurs w perspektywie polskiej tradycji badań nad tekstem*, s. 69-80), problematykę operatorów metatekstowych i ich funkcjonalizacji w wypowiedziach polityków (K. Ożóg, *Druga linia tekstu – metatekst w języku polityki*, s. 81-92). W „spojrzeniach germanistycznych” natomiast zostały omówione: sposoby wyodrębniania i charakteryzowania

przedmiotu lingwistyki tekstu (S. Grucza, *Lingwistyka tekstu – jej przedmiot i cele cząstkowe badań*, s. 95-107), aspekty kognitywne i pragmatyczne komunikacji tekstowej (Z. Wawrzyniak, *Rozumienie tekstu i pragmatyka tekstu*, s. 108-115), teoria kompozycji tekstu i teoria argumentacji oraz ich recepcja w niemieckiej tekstologii (I. Bartoszewicz, *Retoryczna spójność tekstu*, s. 116-130). Mimo że germanistyczna część działu zawiera tylko trzy artykuły, podjęte w niej zagadnienia odpowiadają w dużym stopniu tematyce artykułów z części polonistycznej. W obydwu częściach szeroko dyskutowany jest problem definicji tekstu (odpowiednio na gruncie polskiej i niemieckiej myśli tekstologicznej) i jego spójności jako wyznacznika tekstowości, w obydwu też w sposób wyraźny preferowane jest pragmatyczne podejście do badań nad tekstem.

Dział poświęcony genologii lingwistycznej ma również zasadniczo teoretyczny charakter. W „spojrzeniach polonistycznych” osiągnięcia i perspektywy rozwoju polskiej genologii przedstawia S. Gajda w artykule *Gatunki wypowiedzi i genologia* (s. 135-146), natomiast artykuł B. Bonieckiej *Wybrane gatunki potoczne* (s. 147-160) koncentruje się na podejmowanych w polskiej literaturze genologicznej próbach klasyfikacji i opisu tekstów potocznych. W „spojrzeniach germanistycznych” zostały podjęte problemy stylistyki, interkulturowości i interdyscyplinarności tekstów naukowych (D. Olszewska, *Teksty naukowe jako przedmiot badań tekstologicznych*, s. 163-175) oraz wybrane aspekty językowej struktury tekstów prawa (Z. Weigt, *Teksty prawnicze [sic!]¹ na przykładzie niemieckiego kodeksu cywilnego*, s. 176-192). W tym dziale tematycznie część polonistyczna i część germanistyczna do pewnego stopnia wzajemnie się uzupełniają.

W dziale poświęconym intertekstualności, interkulturowości i intermedialności proporcje

¹ W samym tekście artykułu Z. Weigt różnicuje jednak pomiędzy tekstem prawniczym (np. opinii prawniczej, s. 178) a „dyskursem prawnym” (s. 179), na który składają się teksty prawa. Niemiecki kodeks cywilny (BGB) należy niewątpliwie do tekstów prawnych.

między częścią polonistyczną a germanistyczną już się jednak zachwiały – zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym (tematycznym). Trzem artykułom polonistów (M. Krauz, *Kategoria intertekstualności w badaniach polskich*, s. 197-205, E. Biłas-Pleszak i K. Sujkowskiej-Sobisz, *Interkulturowość w polskiej lingwistyce tekstu – rekonesans badawczy*, s. 206-218, I. Loewe, *Intertekstualność to już za mało! O karierze prefiksu inter- we współczesnej humanistyce*, s. 219-229), które podejmują wszystkie trzy zaanonsowane w tytule działy zagadnienia – i to z perspektywy nie tylko językoznawczej, lecz także literaturo- i medioznawczej, odpowiada w “spojrzeniach germanistycznych” jeden artykuł przeglądowy, poświęcony wyłącznie intertekstualności. Składiną bardzo informatywny artykuł B. Rolek *Stan badań nad intertekstualnością w lingwistyce tekstu w Niemczech – próba bilansu* (s. 233-244) wskazuje wprawdzie na fakt, że pojęcie intertekstualności lingwistyka tekstu przejęła z literaturoznawstwa, ale z wyjątkiem tej uwagi wstępnej autorka nie wychodzi (i trudno mieć do niej jakiegokolwiek zastrzeżenia) poza zakresłony w tytule zakres tematyczny, chociaż zagadnienie kulturowości tekstów jest jej dobrze znane (por. Rolek 2006). Zasygnalizowana dysproporcja między częścią polonistyczną a germanistyczną mogłaby być mylnie zinterpretowana jako brak zainteresowania germanistów w Polsce badaniami tekstów z perspektywy międzykulturowej. Tymczasem tak nie jest, o czym świadczą takie prace jak np.: Bartoszewicz (2000), Maciejewski (2004), Miller (2006). Do badań interkulturowości można zaliczyć także porównywanie konwencji kompozycyjno-stylistycznych w tekstach paralelnych w dwóch lub więcej językach, a takich badań (prowadzonych zwłaszcza na potrzeby dydaktyki i translatoryki) germaniści również nie unikają – por. np. Weigt (2000), Berdychowska (2006), Czachur (2007). Wskazuje na to jednoznacznie artykuł M. Smykały w omawianym tomie (zob. dalej). Kolejny dział *Z diachronicznej lingwistyki tekstu* zawiera dwa artykuły. Autorem pierwszego jest A. Rejter, polonista, który uzasadnia potrzebę prowadzenia badań diachronicznych

z perspektywy interkulturowej (*Zagadnienia interkulturowości w diachronicznej refleksji nad tekstem i dyskursem*, s. 249-264). W drugim artykule, poświęconym badaniom germanistycznym w perspektywie diachronicznej, J. Wiktorowicz zwraca uwagę na podstawowe problemy metodologiczne w badaniu tekstów historycznych (*Niemieckojęzyczne badania nad historycznymi gatunkami tekstu*, s. 265-273). Ze względów oczywistych żaden z artykułów nie wyczerpuje problematyki metodologii lingwistyki historycznej, niemniej obydwie wskazują na ciągłą obecność i atrakcyjność tej najstarszej, bo wywodzącej się jeszcze z tradycji filologicznej, dziedziny badań tekstologicznych (por. Busse/Teubert 1994).

Ostatni dział problemowy nie wyróżnia “spojrzeń polonistycznych” i “spojrzeń germanistycznych”, jednak każdy z zamieszczonych tu artykułów odnosi się zarówno do badań nad tekstem w Polsce, jak i w Niemczech. Jak wynika z treści poszczególnych opracowań, tytuł działu *Ujęcia kontrastywne* został użyty w podwójnym znaczeniu i odnosi się zarówno do metody stosowanej w badaniach tekstologicznych (M. Smykała, *Kontrastywna lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech*, s. 277-298), jak też do przedmiotu rozważań metatekstologicznych, czyli do porównywania sytuacji w Polsce i w Niemczech (M. Smykała, ww. artykuł; W. Czachur, *Miejsce lingwistyki tekstu w kanonie przedmiotów uniwersyteckich w kształceniu filologicznym w Polsce i w Niemczech. Lingwistyka tekstu w polskich i niemieckich podręcznikach*, s. 297-309; M. Maciejewski, *Hipertekst jako przedmiot polskich i niemieckich badań tekstologicznych*, s. 310-322). Kontrastywny w tym drugim znaczeniu (w sensie tzw. “kontrastywności międzylingwistycznej”²) jest jednak nie tylko ten dział problemowy, ale poniekąd cały omawiany tom.

W dziale podsumowującym znajduje się artykuł Z. Bilut-Homplewicz *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech – próba bilansu* (s. 325-341). Autorka zwraca w nim szczególną uwagę na różnice terminologiczne między polską

² Termin wprowadzony przez Z. Bilut-Homplewicz w *Podsumowaniu* (por. s. 328-329).

a niemiecką tradycją badań lingwistycznotekstowych, jak również na różnice w podejmowanych problemach badawczych i w stosowanej metodologii. Formułuje także dziewięć tez dotyczących głównych zadań lingwistyki tekstu w Polsce i w Niemczech, do których zalicza m.in. dyskusję nad miejscem tekstu w rzeczywistości (multi)medialnej i praktyczne zastosowanie lingwistyki tekstu np. w glotto-dydaktyce.

Podsumowując niniejszą recenzję, należy stwierdzić, że zdecydowana większość zamieszczonych w tomie artykułów to opracowania nowe, publikowane po raz pierwszy. Publikacja ma więc nie tylko charakter dokumentujący i diagnozujący stan badań nad tekstem w Polsce i w Niemczech, lecz stanowi także znaczący wkład w rozwój tekstologii polonistycznej i germanistycznej. Mimo że większość artykułów z konieczności ma charakter przeglądowy, zawierają one często oryginalne refleksje na temat przedstawianych problemów badawczych, wskazują na zalety i wady poszczególnych podejść metodologicznych, a przede wszystkim ukazują nowe lub niedostatecznie jeszcze zgłębiane obszary badań.

Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech jest przy tym pozycją wyjątkową wśród polskich wydawnictw naukowych, gdyż dotychczas jako jedyna oferuje możliwość bezpośredniej konfrontacji badań polonistycznych z germanistycznymi. Pozwala tym samym uchwycić dominujące w nich tendencje, różnice w stanowiskach badawczych i punkty wspólne. Zaprezentowane w publikacji szerokie spektrum tematyczne badań tekstologicznych i różnorodność stosowanych w nich metod niewątpliwie zachęca do dalszych dyskusji metatekstologicznych. Z tego względu – i pomimo usterek nie wychwyconych przez korektę, które czasem utrudniają lekturę – publikację można polecić do wykorzystania w dydaktyce uniwersyteckiej na kierunkach filologicznych. Studentom i doktorantom zainteresowanym tą problematyką z pewnością ułatwi ona wybór, sprecyzowanie i pogłębienie własnego tematu badawczego.

Literatura:

- Bartoszewicz, Iwona (2000): Formen der Persuasion im deutsch-polnischen politischen Dialog. Untersuchungen zu politischen Reden zwischen 1989 und 1995. Wrocław.
- Berdychowska, Zofia (2006): Kontrastive Analyse von Fachtexten. W: Gruzca, Franciszek i in. (eds.): Texte – Gegenstände germanistischer Forschung und Lehre. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten, 12.-14. Mai 2006, Toruń. Warszawa, s. 123-128.
- Busse, Dietrich/ Teubert, Wolfgang (1994): Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik, w: Busse, Dietrich/ Hermanns, Fritz/ Teubert, Wolfgang (eds.): Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfrage und Forschungsergebnisse der historischen Semantik. Opladen, s. 10-28.
- Czachur, Waldemar (2007): Konfrontative Textlinguistik am Beispiel deutscher und polnischer Vereinsatzungen. W: "Convivium. Germanistisches Jahrbuch Polen", s. 185-205.
- Maciejewski, Marcin (2004) Argumentieren im interkulturellen Kontext am Beispiel der Abtreibungs- resp. Schwangerschaftsabbruchsfrage. W: Buczek, Robert/ Gansel, Carsten/ Zimniak, Paweł (eds.): Germanistyka 3. Texte in Kontexten. Zielona Góra, s. 370-407.
- Miller, Dorota (2006): Diskurs als interkultureller Dialog von Texten am Beispiel des EU-Beitritts Polens. W: Schiewe, Jürgen/ Lipczuk, Ryszard/ Westphal, Werner (eds.): Kommunikation für Europa II. Interkulturelle Kommunikation als Schlüsselqualifikation. Frankfurt am Main, s. 69-75.
- Rolek, Bogusława (2006): Zur Kulturspezifik der wissenschaftlichen Beiträge und Abstracts im Deutschen und im Polnischen. Uniwersytet Rzeszowski (niepubl. pr. doktorska).
- Weigt, Zenon (2000): Pragmatyczno-językowe aspekty powszechnej informacji medycznej na przykładzie polskich i niemieckich ulotek do lekarstw. W: Michalewski, Kazimierz (ed.): Regulacyjna funkcja tekstów. Łódź, s. 425-433.